

*Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет*

**КАФЕДРА ЕКОНОМІКИ, ПІДПРИЄМНИЦТВА
ТА БІЗНЕС-АДМІНІСТРУВАННЯ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА

Тема: Аналіз та оцінка витрат підприємницької діяльності

*Спеціальність 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність»
Освітня програма 6.076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність»*

Завідувач кафедри: _____ / Карінцева О.І. /
П.І.Б.

Керівник роботи: _____ / Дегтярьова І.Б. /
П.І.Б.

Виконавець: _____ / Козлов Д.С. /
П.І.Б.

Група: _____ ПЕ-71/2
шифр

Суми 2021

ЗМІСТ

РЕФЕРАТ.....	3
АНОТАЦІЯ.....	4
ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ ТА ОЦІНКИ ВИТРАТ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	8
1.1 Економічна сутність, зміст та класифікація витрат підприємницької діяльності.....	8
1.2 Методичні підходи аналізу та оцінки витрат підприємницької діяльності.....	12
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ ВИТРАТ ТА ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ТОВ «САВИНЦІ».....	17
2.1 Загальна фінансово-економічна характеристика ТОВ «Савинці».....	17
2.2 Комплексний аналіз та оцінка витрат ТОВ «Савинці».....	22
РОЗДІЛ 3 РЕЗЕРВИ ЗНИЖЕННЯ ВИТРАТ ТОВ «САВИНЦІ».....	30
3.1 Напрями зниження витрат ТОВ «Савинці».....	30
3.2 Економічна оцінка запропонованих заходів.....	35
ВИСНОВКИ.....	40
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	43

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота містить 48 сторінок тексту 3 розділи, 8 рисунків, 11 таблиць, список використаної літератури із 53 джерела.

Метою роботи є узагальнення теоретичних підходів до аналізу та оцінки витрат підприємницької діяльності і розробці практичних рекомендацій щодо зниження їх рівня на ТОВ «Савинці».

Об'єктом дослідження є процес аналізу та оцінки витрат підприємницької діяльності.

Предметом дослідження є методичні підходи щодо аналізу та оцінки витрат підприємницької діяльності.

Методи дослідження: теоретичного узагальнення, систематизації, аналізу та синтезу, порівняння, табличні та графічні, статистико-економічні. Проведення комплексного аналізу та оцінки витрат ТОВ «Савинці» здійснювалося за допомогою MS Excel.

У першому розділі «Теоретичні аспекти аналізу та оцінки витрат підприємницької діяльності» досліджено економічну сутність, зміст та класифікацію витрат підприємницької діяльності; розглянуто методичні підходи аналізу та оцінки витрат підприємницької діяльності.

У другому розділі «Аналіз витрат та фінансових результатів ТОВ «Савинці»» дано загальну фінансово-економічну характеристику ТОВ «Савинці»; проведено комплексний аналіз та оцінка витрат ТОВ «Савинці».

У третьому розділі «Резерви зниження витрат ТОВ «Савинці»» – запропоновано напрями зниження витрат ТОВ «Савинці», а також розраховано економічну оцінку запропонованих заходів.

Ключові слова: витрати, витрати підприємницької діяльності, собівартість, матеріальні витрати, сільськогосподарське підприємство, економія, «розумне землеробство».

АНОТАЦІЯ

Козлов Д.С. Аналіз та оцінка витрат підприємницької діяльності.

Кваліфікаційна робота на здобуття рівня бакалавра за спеціальністю зі спеціальності 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність», освітня програма 6.076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність». – Сумський державний університет, Суми, 2021 р.

Кваліфікаційна робота присвячена вивченню методичних підходів до аналізу та оцінки витрат підприємницької діяльності, а також шляхів їх зниження.

Кваліфікаційна робота складається з таких розділів: теоретичні аспекти аналізу та оцінки витрат підприємницької діяльності, аналіз витрат та фінансових результатів ТОВ «Савинці», резерви зниження витрат ТОВ «Савинці».

ANNOTATION

Kozlov D.S. Analysis and evaluation of entrepreneurial costs.

Qualification work for a bachelor's degree in the specialty 076 «Entrepreneurship, trade and exchange activities», educational program 6.076 «Entrepreneurship, trade, and exchange activities». – Sumy State University, Sumy, 2021.

Qualification work is devoted to the study of methodological approaches to the analysis and evaluation of business costs and ways to reduce them.

Qualification work consists of the following sections: theoretical aspects of analysis and evaluation of business costs, analysis of costs and financial results of LLC «Savyntsi», reserves to reduce costs of LLC «Savyntsi».

ВСТУП

Сучасні умови господарювання характеризуються рядом негативних чинників, які створюють перешкоди для розвитку вітчизняних підприємств. Так, трансформаційні процеси, девальвація національної валюти, загальна політико-економічна нестабільність, пандемія Covid-19 разом з іншими негативними чинниками не сприяють розвитку вітчизняних підприємства [38, 39, 40, 41, 42, 43, 51, 53]. Щоб вижити у таких умовах та гарантувати стабільний розвиток вітчизняні підприємства повинні шукати резерви щодо підвищення ефективності своєї діяльності. Як показує іноземний досвід основні з них криються у зниженні витрат підприємницької діяльності, ліквідації непродуктивних витрат, що сприятиме нарощуванню їх прибутковості [44, 45, 46, 47, 48, 50].

Витрати підприємницької діяльності є важливим елементом господарювання. Повністю вести господарську діяльність без них не можливо. Водночас ефективності та успішності досягають ті підприємства, які забезпечують їх раціональне використання. Тому вітчизняні підприємства повинні шукати резерви зниження витрат. Для цього слід здійснювати систематичну оцінку та аналіз витрат підприємницької діяльності. Саме зазначеним і обумовлена актуальність обраної теми для дослідження.

Слід зазначити, що вагомий внесок у дослідження витрат підприємницької діяльності такі відомі науковці та вчені: Аль-Газу А., Бенькович А.Є., Борисюк І.О., Вареник В.М., Варченко О.М., Довжик О.О., Дубиніна С. М., Жук О.І., Іванова О.А., Кондрич В. І., Копішинська О.П., Кудлак В.Я., Мокієнко Т. В., Николюк О.М., Оченаш В. А., Свистун Л.А., Чичуліна К.В., Шутько Т.І. та інші. Незважаючи на широкий доробок вчених з даного питання, дослідження аналізу та оцінки витрат підприємницької діяльності у період пандемії Covid-19 та можливої світової кризи набуває особливо гострої актуальності.

Мета кваліфікаційної роботи полягає в узагальненні теоретичних підходів до аналізу та оцінки витрат підприємницької діяльності і розробці практичних рекомендацій щодо зниження їх рівня на ТОВ «Савинці».

Визначена мета зумовила формування наступних завдань:

- дослідити економічну сутність, зміст та класифікацію витрат підприємницької діяльності;
- розглянути методичні підходи аналізу та оцінки витрат підприємницької діяльності;
- дати загальну фінансово-економічну характеристику ТОВ «Савинці»;
- провести комплексний аналіз та оцінка витрат ТОВ «Савинці»;
- запропонувати напрями зниження витрат ТОВ «Савинці»;
- розрахувати економічну оцінку запропонованих заходів.

Об'єкт дослідження – процес аналізу та оцінки витрат підприємницької діяльності.

Предмет дослідження – методичні підходи щодо аналізу та оцінки витрат підприємницької діяльності.

У ході виконання кваліфікаційної роботи було використано такі методи як: теоретичного узагальнення, систематизації, аналізу та синтезу, порівняння, табличні та графічні, статистико-економічні. Проведення комплексного аналізу та оцінки витрат ТОВ «Савинці» здійснювалося за допомогою MS Excel.

Інформаційною базою роботи є чинна законодавча база України, дослідження провідних науковців у сфері економіки, бухгалтерського обліку та фінансів, офіційна фінансова звітність ТОВ «Савинці» за 2018-2020 рр., а також інтернет-ресурси.

Структура кваліфікаційної роботи складається із вступу, 3 розділів, висновків, списку використаної літератури, додатків. Обсяг роботи – 48 сторінок. Містить 11 таблиць, 8 рисунків, список використаної літератури – 53 джерела.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ ТА ОЦІНКИ ВИТРАТ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1 Економічна сутність, зміст та класифікація витрат підприємницької діяльності

Сьогодні у кожній країні, зокрема й Україні, широкого розвитку набуває підприємницька діяльність, яка всіляко підтримується на державному рівні та заохочується. Справедливо можна констатувати, що підприємництво є серцевиною сучасної національної економіки. Підприємницька діяльність – «це безпосередня самостійна, систематична, на власний ризик діяльність по виробництву продукції, виконанню робіт, наданню послуг з метою отримання прибутку, яка здійснюється фізичними та юридичними особами, зареєстрованими як суб'єкти підприємницької діяльності у порядку, встановленому законодавством» [5, 46, 47].

Разом з тим будь-яка підприємницька діяльність є ризиковою та вимагає витрат. Останні здійснюються на усіх етапах підприємництва: від моменту започаткування власної справи до її припинення. Витрати є важливою частиною підприємницької діяльності, які впливають на кінцеві результати роботи підприємства. Адже, прибуток від підприємницької діяльності створюється шляхом віднімання від доходів усіх витрат, понесених при їх отриманні. Відповідно чим менші витрати за однакових обсягів виконаних робіт, виробленої продукції, тим прибуткова буде підприємницька діяльність. Витрати є головним фактором, який прямо впливає на кінцеві результати підприємницької діяльності [12].

З огляду на таку важливість витрат для підприємницької діяльності у науковій літературі присвячено велику кількість наукових праць, які досліджують дане питання. Аналіз наукової літератури дозволив виявити існування різних точок зору щодо визначення сутності економічної категорії «витрат». У табл. 1.1 систематизовано основні наукові підходи щодо визначення сутності цього багатогранного поняття.

Таблиця 1.1 – Основні наукові підходи щодо визначення сутності поняття «витрати»

Джерело	Витрати – це
Податковий кодекс України [1]	«сума будь-яких витрат платника податку у грошовій, матеріальній або нематеріальній формах, здійснюваних для провадження господарської діяльності платника податку, у результаті яких відбувається зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань, унаслідок чого відбувається зменшення власного капіталу (крім змін капіталу за рахунок його вилучення або розподілу власником)»
НП(С)БО 16 «Витрати» [2]	«зменшення активів, або збільшення зобов'язань, що призводить до зменшення власного капіталу підприємства (за винятком зменшення капіталу внаслідок його вилучення або розподілу власниками), за умови, що ці витрати можуть бути достовірно оцінені»
С.М. Дубиніна [9]	«вартість ресурсів, використовуваних надалі для одержання прибутку чи досягнення інших цілей організації»
О.І. Жук [9]	«прямі і непрямі, фактичні і можливі виплати або упущена вигода, необхідні для того, щоб залучити й утримати ресурси в межах даного напрямку діяльності»
О.В. Латишева, Є.О. Підгора [15]	«виражені у грошовій формі витрати різних ресурсів (праці, сировини, матеріалів, основних засобів, фінансових ресурсів) у процесі виробництва, обігу і розподілу продукції, товарів»
О.М. Николук [19]	«вартість ресурсів, що використовуються в подальшому для отримання прибутку або досягнення інших цілей організації. До складу витрат належать вартість матеріальних та трудових ресурсів, необхідних для виробництва продукції»
І.В. Семчук, В.Г. Мазур [27]	«сукупність переданих у грошовій формі витрачань підприємства, пов'язаних з виробництвом продукції, наданням послуг, виконанням робіт та їх реалізацію»
І.В. Шубіна, К.І. Іщенко [36]	«обсяг спожитих виробничих факторів (матеріальних, фінансових, трудових ресурсів), необхідних для здійснення підприємством господарської діяльності, направленої на отримання прибутку та максимізацію добробуту власників у грошовому вираженні»

Витрати утворюються у процесі підприємницької діяльності суб'єктів господарювання. Їх розмір впливає на ціноутворення, кінцевий результат діяльності тощо. У загальному під витратами слід розуміти спожиті під час підприємницької діяльності ресурси, які необхідні суб'єкту господарювання для забезпечення повноцінної життєдіяльності: виробництва продукції, надання послуг чи виконання робіт. Витрати є головним елементом підприємницької діяльності та мають безпосередній вплив на фінальні результати.

Витрати підприємницької діяльності підлягають обліку та документальному відображенню. Вони показують скільки суб'єкт господарювання спожив ресурсів для ведення своєї підприємницької діяльності. Їх документальне фіксування дозволяє проводити роботу по їх оптимізації та пошуку шляхів зниження. Ефективне управління витратами є головним інструментом забезпечення високих економічних результатів від підприємницької діяльності.

Слід відзначити, що у науковій думці різняться підходи щодо класифікації різновидів витрат. Це обумовлено тим, що у процесі підприємницької діяльності суб'єкти господарювання зазнають різних витрат. Найбільш узагальнену класифікацію витрат підприємницької діяльності у своїй науковій праці дають С.В. Шубіна та К.І. Іщенко [36], які виділяють 27 класифікаційних ознак витрат підприємницької діяльності. представимо їх у табл. 1.2.

Таблиця 1.2 – Класифікація витрат підприємницької діяльності [36]

№	Класифікаційна ознака	Види витрат
1	2	3
1	Спосіб зарахування до собівартості	прямі та непрямі
2	Щодо обсягу виробництва	постійні та змінні
3	Щодо господарського процесу	основні та накладні
4	Порядок віднесення на період генерування прибутку	на продукт, на період
5	За центрами відповідальності	за видами продукції, послугами
6	За роллю в господарському процесі	чисті та додаткові
7	За календарними періодами	поточні, попередніх і майбутніх періодів
8	За залежністю	залежні та незалежні
9	За охопленням нормуванням	нормовані та ненормовані
10	За строком планування	коротко-, середньо і довгострокові
11	Залежно від управлінських рішень	релевантні та нерелевантні
12	Залежно від періоду здійснення	вичерпані та невичерпані
13	За стадіями виробничого процесу	на закупівлю, зберігання та реалізацію
14	За можливістю контролю	контрольовані, неконтрольовані
15	За економічним змістом	затрати (засобів праці та предметів праці)
16	За функціями управління	виробничі, адміністративні, комерційні
17	За доцільністю	продуктивні, непродуктивні
18	За охопленнями бізнес-планами	заплановані, незаплановані

Продовження таблиці 1.1

1	2	3
19	Залежно від реальності здійснення	дійсні та можливі
20	За можливістю регулювання	регульовані, нерегульовані
21	За календарними періодами	поточні, одноразові
22	Залежно від потужності	обов'язкові, дискреційні
23	За структурою	одноеlementні, комплексні
24	Залежно від ефективності	ефективні, неефективні
25	За складом	фактичні, планові
26	За видами діяльності	звичайної та надзвичайної діяльності
27	За ступенем впливу обсягу виробництва на рівень витрат	умовно-постійні, умовно-змінні

Найчастіше всі витрати підприємницької діяльності поділяють на постійні та змінні. Постійні – це ті витрати, які суб'єкт господарювання несе постійно в незалежності від обсягів його діяльності. Зокрема, до постійних витрат відноситься орендна плата, амортизаційні відрахування, виплата податків, страхові внески тощо. Змінні витрати – це ті витрати підприємницької діяльності, розміри яких змінюються у відповідності до обсягів виробництва, надання послуг тощо. До змінних витрат відносяться: витрати на оплату праці, на паливно-мастильні матеріали, енергоносії, витрати на сировину тощо. Тобто до змінних витрат відносять ті, які збільшуються або зменшуються в залежності від його обсягів діяльності. У свою чергу постійні витрати завжди мають однаковий розмір [22].

Слід додати, що у формі 2 «Звіт про фінансові результати відображаються такі витрати підприємницької діяльності, як: собівартість реалізованої продукції, адміністративні, витрати, витрати на збут, інші операційні витрати, фінансові витрати, інші витрати, операційні витрати тощо [24]. До елементів операційних витрат відносяться матеріальні витрати, витрати на оплату праці, відрахування на соціальні заходи, амортизація, а також інші операційні витрати. Суб'єкти господарювання повинні контролювати усі види витрат, які вони несуть у процесі своєї підприємницької діяльності. Це дозволить у майбутньому виявити основні резерви їх зниження, що забезпечить зростання

прибутків. Адже, саме у витратах криються основні резерви підвищення результативності діяльності.

Таким чином, витрати є головним елементом підприємницької діяльності. Вони супроводжують підприємницьку діяльність на усіх етапах його життєвого циклу. Під витратами розуміється вартість спожитих суб'єктом господарювання ресурсів у грошовому виразі для забезпечення ведення безперебійної підприємницької діяльності (виробництва продукції, надання послуг тощо). Існує велика їх класифікація, оскільки під час підприємницької діяльності суб'єкт господарювання несе різні витрати. Традиційно у фінансових звітах виділяють такі види витрат від підприємницької діяльності: матеріальні витрати, витрати на оплату праці, відрахування на соціальні заходи, амортизація, витрати на збут, адміністративні витрати, а також інші витрати. Витрати мають безпосередній вплив на кінцеві результати підприємницької діяльності. Тому суб'єкти господарювання повинні їх аналізувати, оцінювати з метою пошуку резервів їх зниження, оптимізації та уникнення непродуктивних витрат. З огляду на зазначене далі у роботі доцільно буде розглянути методичні підходи аналізу та оцінки витрат підприємницької діяльності.

1.2. Методичні підходи аналізу та оцінки витрат підприємницької діяльності

На підприємствах слід систематично проводити моніторинг витрат своєї діяльності з метою їх оптимізації, пошуку резервів зниження, що дозволить підвищити ефективність підприємницької діяльності. Особливо важливо проведення аналізу та оцінки витрат підприємницької діяльності в сучасних нестабільних умовах, які характеризуються девальвацією національної валюти, підвищенням курсу іноземної валюти, введенням обмежень внаслідок поширення пандемії коронавірусу. При цьому велика суб'єктів господарювання є залежними від імпорту сировини та інших матеріалів, які продається в

іноземній валюті. Відповідно оптимізація витрат підприємницької діяльності є одним з головних резервів підвищення ефективності їх діяльності.

Для того, щоб суб'єкт господарювання мав можливість взяти заходи спрямовані на їх оптимізацію, важливо проводити аналіз та оцінку витрат підприємницької діяльності. У процесі цього аналітик повинен вміти оперувати різними методичними підходами аналізу та оцінки витрат підприємницької діяльності. Це дозволить аналізувати рівень витрат та порівнювати фактичні їх розміри з плановими [12].

У сучасній економічній літературі існують різні методичні підходи аналізу та оцінки витрат підприємницької діяльності. Узагальнення наукових матеріалів з даного питання дозволило на рис. 1.1 відобразити узагальнений процес проведення аналізу та оцінки витрат підприємницької діяльності.

Рисунок 1.1 – Узагальнений процес проведення аналізу та оцінки витрат підприємницької діяльності [10]

Першочергово аналітику слід визначити мету, завдання та об'єкт аналізу. На цьому етапі складається план аналізу та оцінки витрат підприємницької діяльності. Розробляється інструментарій для проведення такого аналізу: макети таблиць, визначається період проведення такої оцінки, алгоритми розрахунків тощо. Цей етап є підготовчим та дозволяє аналітику підійти максимально «озброєним» до аналізу витрат підприємницької діяльності [7].

Для проведення аналізу та оцінки витрат підприємницької діяльності важливе інформаційне забезпечення. Воно дає дані, які аналітик використовує у подальшому для аналізу витрат підприємницької діяльності. Окрім того, на даному етапі важливо визначити, які технічні засоби, програмне забезпечення буде використовуватися для проведення такого аналізу. Сучасний розвиток інформаційних технологій досяг високого рівня та існує велика кількість програмних продуктів, які дозволяють полегшити процес аналізу й оцінки витрат [49, 52, 53].

Що стосується інформаційної бази дослідження, то вона складається перш за все з фінансової звітності підприємства. Зокрема, основними у даному випадку є форма 1 «Баланс» та форма 2 «Звіт про фінансові результати». Допоміжними матеріалами виступають кошториси та бюджет витрат підприємства, норми та нормативи споживання різних ресурсів (матеріальних, людських, фінансових тощо), інша бухгалтерська та статистична інформація, матеріали перевірок, бухгалтерських ревізій, дані оперативного обліку тощо. Чим більше достовірної інформації буде у дослідника, тим підвищується ймовірність досягнення поставленої мети. При цьому важливо, що вся інформація була достовірною та охоплювала період у 3-5 років. Це дозволить провести відповідний аналіз витрат у динаміці та здійснити порівняння [2].

Відповідно до доступної інформаційної бази дослідник визначає показники, які будуть розраховані та оцінені для аналізу витрат підприємницької діяльності. На третьому етапі відбувається безпосередньо розрахунок показників, що характеризують витрати підприємницької діяльності. Перш за все слід провести горизонтальний та вертикальний аналіз

витрат підприємницької діяльності. Це дозволяє виявити структуру витрат та динаміку їх змін. Горизонтальний аналіз дозволяє оцінити витрати у абсолютних значеннях, а вертикальний у відносних показників. Результати проведення такого аналізу дають інформацію щодо структури витрат підприємства.

Особливо важливим є проведення порівняльного аналізу витрат з базовим роком або ж плановими показниками. Отримана інформація у процесі такого аналізу дозволяє виявити відхилення у динаміці та невикористані можливості. Одним з методів аналізу витрат підприємницької діяльності є факторний аналіз, який дає зрозуміти як зростання/зменшення витрат вплинуло на кінцеві результати підприємницької діяльності. Слід розуміти, що підвищення витрат не завжди є негативним сигналом, так само як і зменшення витрат не може свідчити про покращення ефективності діяльності підприємства. Приміром зменшення витрат може супроводжуватися під впливом загального зниження виробництва або ж впровадження ресурсозберігаючих технологій, вторинній переробці відходів тощо [14]. Що стосується самих показників, які можуть бути розраховані для оцінки витрат підприємницької діяльності є досить велика кількість. Н.В. Піскунова та М.Г. Федорець [22] сформулювали власну систему оціночних показників витрат підприємницької діяльності, яка наведена у табл. 1.3.

Таблиця 1.3 – Система оціночних показників витрат підприємницької діяльності [22]

№	Показник	Методика розрахунку
1	Загальні операційні витрати на 1 грн. операційних доходів	Загальні операційні витрати / ЧД (чистий дохід від реалізованої продукції)
2	Коефіцієнт питомої собівартості реалізованої продукції	Собівартість реалізованої продукції / ЧД
3	Коефіцієнт питомих адміністративних витрат	Адміністративні витрати / ЧД
4	Коефіцієнт питомих витрат на збут	Витрати на збут / ЧД
5	Коефіцієнт питомих операційних витрат	Операційні витрати / ЧД
6	Фінансові витрати на 1 грн. доходів	Фінансові витрати / фінансові доходи
7	Частка постійних витрат у валовому прибутку	(Адміністративні витрати + Витрати на збут) / Валовий прибуток
8	Рентабельність основної діяльності	Валовий прибуток / Собівартість реалізованої продукції

9	Рентабельність операційної діяльності	Прибуток від операційної діяльності / Загальні операційні витрати
10	Рентабельність звичайної діяльності	Прибуток від звичайної діяльності / Загальні операційні витрати
11	Чиста рентабельність	ЧП / Загальні операційні витрати
12	Рівень витрат звичайної діяльності на 1 працівника	Загальні витрати звичайної діяльності / Чисельність працівників

Зазначена система показників може бути доповнена аналітиком в залежності від цілей аналізу та доступної інформаційної бази. Після проведення численних розрахунків відбувається їх детальний аналіз та графічна інтерпретація результатів проведених розрахунків. Так, ключові показники повинні графічно відображені у вигляді графіків, що необхідно для кращої демонстрації результатів аналізу. Важливо, щоб проведені розрахунки дозволили зробити узагальнені висновки, які дозволять досягнути кінцевої мети та поставлених завдань, що були поставлені на початку такого аналізу.

Головною метою аналізу та оцінки витрат підприємницької діяльності є з'ясування ефективності їх використання та виявлення невикористаних можливостей, резервів зниження при однаковому обсязі виробництва. При цьому розмір витрат залежить як від внутрішніх дій підприємства, так і зовнішніх факторів. Тому суб'єкти господарювання повинні постійно шукати резерви зниження витрат та стежити за використанням ресурсів. Мінімізація витрат є основою забезпечення стабільної роботи суб'єктів господарювання та підвищення їх ефективності діяльності. Єдиної методики щодо аналізу та оцінки витрат підприємницької діяльності у економічній літературі на сьогодні не існує. Аналітики мають повну свободу дій у виборі тих чи інших показників, які дозволять оцінити витрати підприємницької діяльності та досягнути поставленої мети [27].

Таким чином, сьогодні у економічній літературі різняться підходи щодо оцінки та аналізу витрат підприємницької діяльності. При проведенні такого аналізу слід використовувати горизонтальний та вертикальний аналіз витрат, а також різні коефіцієнти (показники), що дозволяють оцінити витрати. Аналітики самостійно в залежності від поставленої мети та завдань обирають показники, які будуть розраховані для такого аналізу.

РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ ВИТРАТ ТА ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ТОВ «САВИНЦІ»

2.1 Загальна фінансово-економічна характеристика ТОВ «Савинці»

Об'єктом дослідження у даній роботі обрано товариство з обмеженою відповідальністю «Савинці» (далі – ТОВ «Савинці»), що функціонує у галузі ведення сільського господарства. Знаходиться досліджуване товариство за адресою: 37642, Полтавська обл., Миргородський район, село Савинці, вул. Леніна, буд. 68. Згідно з КВЕД основними видами діяльності ТОВ «Савинці» є такі [28]:

01.11 – Вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур

01.41 – Розведення великої рогатої худоби молочних порід;

01.46 – Розведення свиней;

01.61 – Допоміжна діяльність у рослинництві;

01.62 – Допоміжна діяльність у тваринництві.

Доцільно у табл. 2.1 навести базову характеристику ТОВ «Савинці».

Таблиця 2.1 – Базова характеристика ТОВ «Савинці» [20, 28]

№	Найменування статті	Характеристика
1	Повна назва підприємства	Товариство з обмеженою відповідальністю «Савинці»
2	Скорочена назва підприємства	ТОВ «Савинці»
3	ЄДРПОУ	32468789
4	Юридична адреса	37642, Полтавська обл., Миргородський р-н, с. Савинці, вул. Леніна, 68
5	Рік заснування	2003
6	Керівник	Ситник Тетяна Михайлівна
7	Середня кількість працівників	255
8	Вид економічної діяльності	Вирощування зернових та технічних культур

Головний акцент у своїй діяльності досліджуване товариство робить на вирощуванні продукції рослинництва, яка є більш рентабельною та менш трудомісткою у порівнянні з тваринництвом. З продукції рослинництва ТОВ «Савинці» вирощує: пшеницю, кукурудзу, соняшник, ріпак та сою. Основна концентрація кукурудзи, яка займає до 60 % усіх посівів товариства.

Досліджуване товариство має з погляду його спеціалізації досить велике коло споживачів. Так, основними споживачами продукції ТОВ «Савинці» є підприємства борошно-мельної промисловості, комбикормові заводи, м'ясокомбінати тощо. Вони у подальшому переробляють продукцію досліджуваного товариства та виробляють з неї побічні продукти. Також частину продукції досліджуване товариство реалізовує безпосередньо населенню Миргородського району. Іншу частину продукції ТОВ «Савинці» використовує для власного споживання з метою відгодівлі ВРХ та свиней, які утримує воно.

Конкуренція на аграрному ринку Миргородського району доволі висока. Так, ТОВ «Савинці» доводиться конкурувати з такими сільськогосподарськими підприємствами, як: ТОВ «Славутич», ТОВ «Земляк-Агро», ТОВ «Полив'яне Агро», ТОВ «Промінь-Приват», ПП Агрофірма «Зоря 2005», ТОВ «Миргородські курчата», ТОВ «Миргород-Агро» та іншими. Висока конкуренція вимагає від ТОВ «Савинці» постійного удосконалення, для цього важливе впровадження сучасних агротехнологій, які дозволяють підвищити врожайність продукції рослинництва та зменшити виробничі витрати.

Організаційна структура управління досліджуваного товариства є лінійно-функціональною, яка наведена у додатку А. Відповідно до неї головним органом управління є загальні збори учасників, які відповідають за стратегічно важливі рішення, що стосуються діяльності ТОВ «Савинці». Виконавчим органом управління є директор, з яким укладається контракт. Він відповідає за поточну господарську діяльність товариства. Контроль за діяльністю директора товариства здійснює ревізійна комісія. На ТОВ «Савинці» передбачена

наявність фінансового-економічного відділу та бухгалтерії. Перші відповідають за фінансову роботу товариства, бюджетування, а бухгалтерія за ведення бухгалтерського обліку та своєчасного й достовірного подання до контролюючих фінансових органів влади.

Оцінку ефективності функціонування ТОВ «Савинці» дасть аналіз його основних фінансово-економічних показників діяльності, які наведемо у табл. 2.2 Для цього використовуємо офіційну фінансову звітність досліджуваного товариства, що представлена у додатках Б-В.

Таблиця 2.2 – Основні фінансово-економічні показники ТОВ «Савинці» за 2018-2020 рр.

Показник	Роки			Відхилення 2020 р. від 2018 р.		Відхилення 2020 р. від 2019 р.	
	2018	2019	2020	Абсолютне	%	Абсолютне	%
Середня вартість сукупного капіталу, тис. грн.	138932,5	186929,5	205291	66358,5	47,76	18361,5	9,82
Середня вартість власного капіталу, тис. грн.	87493	147197,5	169360	81867	93,57	22162,5	15,06
Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції, тис. грн.	135634	139428	109514	-26120	-19,26	-29914	-21,45
Собівартість реалізованої продукції, тис. грн.	69763	74718	88331	18568	26,62	13613	18,22
Валовий прибуток, тис. грн.	65871	64710	21183	-48580	-69,64	-43527	-67,26
Чистий прибуток, тис. грн.	85666	33876	10582	-75084	-87,65	-23294	-68,76
Рентабельність сукупного капіталу, %	61,66	18,12	5,15	-56,51	x	-12,97	x
Рентабельність власного капіталу, %	97,91	23,01	6,25	-91,66	x	-16,77	x
Рентабельність продукції, %	37,88	11,48	3,14	-34,74	x	-8,34	x

Середня вартість сукупного капіталу ТОВ «Савинці» протягом 2018-2020 рр. має стійку тенденцію щодо зростання. У 2020 р. його розмір склав 205291 тис. грн., що на 66358,5 тис. грн. (47,76 %) більше за 2018 р. та на

18361,5 тис. грн. (9,82 %) більше від 2019 р. Позитивним вважається зростання середньої вартості сукупного капіталу за умови, що темпи зростання середньої вартості власного капіталу є вищими. Зазначене й спостерігається у даному випадку. Адже, середня вартість власного капіталу у 2020 р. склала 169360 тис. грн., що на 93,57 % та 15,06 % більше за 2018-2019 рр. відповідно.

Негативним є зниження чистого доходу від реалізації продукції ТОВ «Савинці» у 2020 р. на 26120 тис. грн. або 19,26 % від 2018 р. та на 29914 тис. грн. або 21,45 % порівняно з попереднім роком. Таке зменшення обумовлене загальним зниженням врожайності кукурудзи, яка займала у 2020 р. основні площі посіву. Зазначений рік був погодно несприятливий для вирощування кукурудзи з недостатньою кількістю дощу у період активного росту рослин.

Додає проблем те, що при одночасному зниження чистого доходу від реалізації продукції ТОВ «Савинці» відбувається зростання собівартості реалізації. Так, у 2020 р. собівартість реалізованої продукції склала 88331 тис. грн., що на 26,62 % більше від 2018 р. та на 18,22 % більше порівняно з 2019 р. Така негативна тенденція зумовлена стрімким подорожанням паливно-мастильних матеріалів, які є незамінними у діяльності сільськогосподарських підприємств, а також насінневого матеріалу й мінеральних добрив. Зазначені зміни призводять до зменшення прибутків ТОВ «Савинці». На рис. 2.1 відобразимо динаміку зазначених показників за 2018-2020 рр.

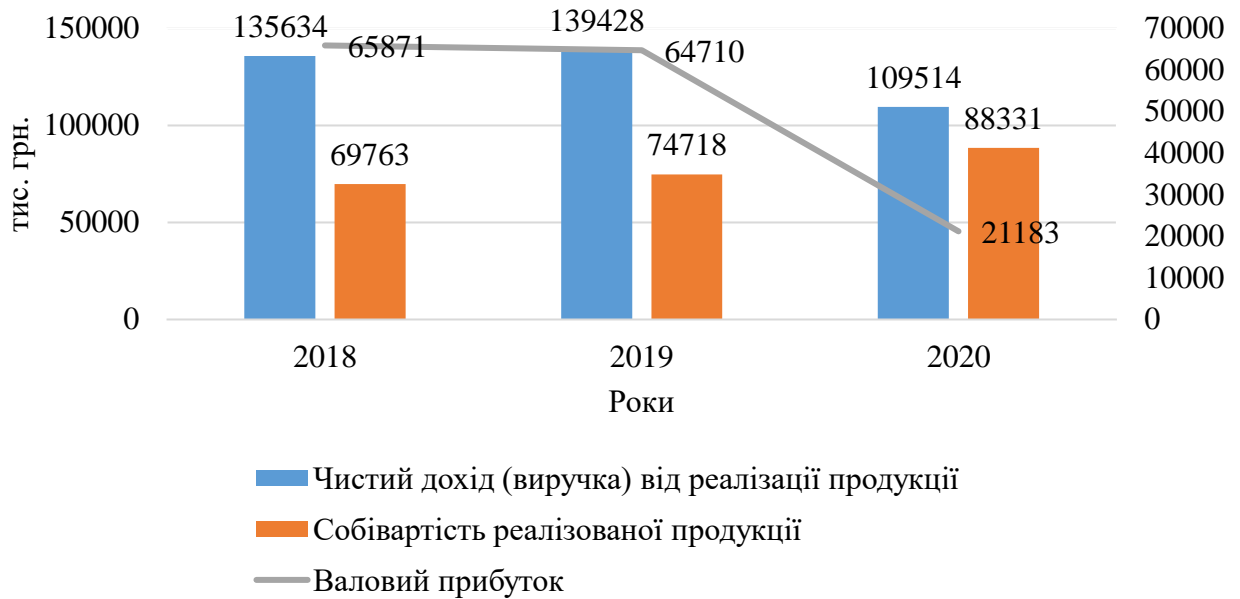

Рисунок 2.1 – Динаміка фінансово-економічних показників діяльності
ТОВ «Савинці» за 2018-2020 рр.

Кінцевим результатом роботи ТОВ «Савинці» є чистий прибуток, який має негативну тенденцію щодо зменшення, що свідчить про зниження ефективності його функціонування. Зокрема, у 2020 р. чистий прибуток склав 10582 тис. грн., що на 75084 тис. грн. або 87,65 % менше за 2018 р., а також на 23294 тис. грн. або 68,76 % менше за 2019 р. Така тенденція є негативною і при її збереженні існує висока ймовірність входження товариства у кризовий стан. Адже, зменшуються його прибутку, які виступають головним засобом ТОВ «Савинці» щодо оновлення основних засобів, розрахунків по своїм зобов'язанням. Графічно динаміку чистого прибутку ТОВ «Савинці» за 2018-2020 рр. наведемо на рис. 2.2.

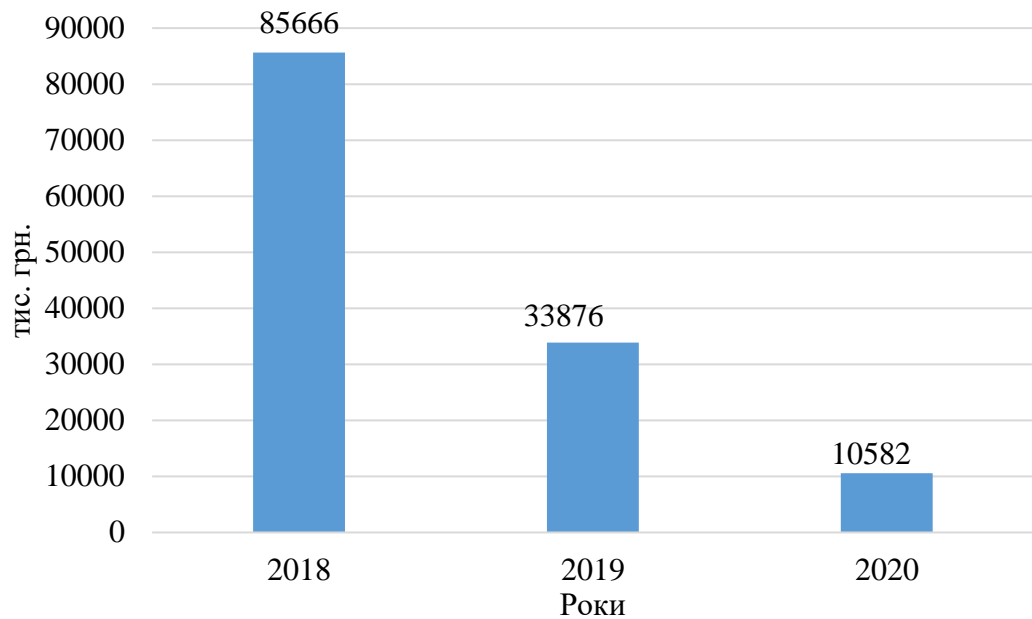

Рисунок 2.2 – Динаміка чистого прибутку ТОВ «Савинці» за 2018-2020 рр., тис. грн.

Відповідно зниження чистого прибутку призвело до зниження ефективності функціонування товариства, що підтверджується розрахованими показниками рентабельності. Зокрема, рентабельність сукупного капіталу в 2020 р. складає 5,15 %, що на цілих 56,51 % менше за 2018 р. та на 12,97 % нижче 2019 р. Рентабельність власного капіталу у 2020 р. складає 6,25 %, що на 91,66 % та 16,77 % менше за попередні роки відповідно. Рентабельність продукції у 2020 р. складає 3,14 %, що на 34,74 % менше за 2018 р. та на 8,34 % нижче 2019 р.

Таким чином, ТОВ «Савинці» є одним з передових сільськогосподарських підприємств України, яке знаходиться на Полтавщині. Основою його діяльності є вирощування продукції рослинництва: кукурудзи, пшениці, соняшнику та сої. З продукції тваринництва на ТОВ «Савинці» присутні свині, а також ВРХ. Проведений аналіз показав, що протягом 2018-2020 рр. його фінансові результати невпинно знижуються. Зокрема, розмір чистого прибутку знизився за аналізований період з 85666 тис. грн. до 10582 тис. грн. Взагалі звітний рік був найменш успішний для досліджуваного товариства. Співпало загальне зниження доходів товариства від реалізації

продукції з одночасним зростанням її собівартості. Так, у 2020 р. на 21,45 % зменшилися доходи порівняно з 2019 р. та на 18,22 % зросла витрати. З цієї позиції вважаємо, що подальше підвищення прибутковості ТОВ «Савинці» прямо пов'язане з зниженням витрат. Саме у цьому слід шукати основні резерви досліджуваного товариства. Тому далі у роботі проведемо комплексний аналіз та оцінку витрат ТОВ «Савинці».

2.2 Комплексний аналіз та оцінка витрат ТОВ «Савинці»

Сьогоднішні умови функціонування усіх підприємств є досить складними, що обумовлено рядом факторів, зокрема: високою політико-економічною нестабільністю, девальвацією національної валюти, загрозою ескалації військового конфлікту на сході України, поширенням пандемії коронавірусу тощо. До того ж у випадку сільськогосподарських підприємств до зазначених факторів слід додати негативні кліматичні умови, які характеризуються посушливим літом та заморозками вкінці весни, коли рослини починають проростати. У таких умовах складно розвиватися й ТОВ «Савинці», тому необхідно постійно удосконалюватися, шукати резерви підвищення ефективності своєї діяльності. Як правило, основні резерви криються у зниження витрат, усунення усіх можливих непродуктивних втрат. Для виявлення їх проведемо аналіз витрат досліджуваного товариства.

Для початку у табл. 2.3 проведемо аналіз складу операційних витрат досліджуваного товариства за 2018-2020 рр.

Таблиця 2.3 – Аналіз складу операційних витрат ТОВ «Савинці» за 2018-2020 рр.

Витрати	2018 р.	2019 р.	2020 р.	Відхилення 2020 р. від 2018 р.		Відхилення 2020 р. від 2019 р.	
				тис. грн.	%	тис. грн.	%
Матеріальні затрати	65183	58854	68433	3250	4,99	9579	16,28

Витрати на оплату праці	9446	11599	19133	9687	102,55	7534	64,95
Відрахування на соціальні заходи	3262	2442	3976	714	21,89	1534	62,82
Амортизація	1907	5756	7454	5547	290,88	1698	29,50
Інші операційні витрати	137448	216357	223330	85882	62,48	6973	3,22
Разом	217246	295008	322326	105080	48,37	27318	9,26

Загальні операційні витрати ТОВ «Савинці» зростають з 217246 тис. грн. у 2018 р. до 322326 тис. грн. на кінець 2020 р. Зростання операційних витрат відбувається по усім статтям. Найбільші витрати товариства мають за статтею інші операційні витрати: у 2020 р. вони складають 223330 тис. грн., що на 62,48 % більше від 2018 р. та на 3,22 % більше за 2019 р. Також суттєві обсяги операційних витрат спостерігаються за статтею матеріальних витрат, які у 2020 р. складають 68433 тис. грн., що на 3250 тис. грн. або 4,99 % більше від 2018 р. та на 9579 тис. грн. або 16,28 % більше від 2019 р. Матеріальні витрати безпосередньо використовуються при ведення сільського господарства.

Щорічно на ТОВ «Савинці» зростають витрати на оплату праці та відрахування на соціальні заходи. У 2020 р. витрати на оплату праці склали 19133 тис. грн., що на 9687 тис. грн. або 102,55 % більше від 2018 р. та на 7534 тис. грн. або 64,95 % більше за 2019 р. Таке зростання обумовлене індексацією заробітної плати та підвищенням тарифної ставки у зв'язку з зростанням встановленого мінімального розміру заробітної плати. На початок 2021 р. вона складає 6 тис. грн.

Для більше детального аналізу операційних витрат ТОВ «Савинці» у табл. 2.4 наведемо структуру операційних витрат досліджуваного товариства за 2018-2020 рр.

Таблиця 2.4 – Аналіз структури операційних витрат ТОВ «Савинці» за 2018-2020 рр., %

Витрати	2018 р.	2019 р.	2020 р.	Відхилення 2020 р. від	
				2018 р.	2019 р.
Матеріальні затрати	30	19,95	21,23	-8,77	1,28
Витрати на оплату праці	4,35	3,93	5,94	1,59	2,01
Відрахування на соціальні заходи	1,5	0,83	1,23	-0,27	0,4
Амортизація	0,88	1,95	2,31	1,43	0,36
Інші операційні витрати	63,27	73,34	69,29	6,02	-4,05
Разом	100	100	100	x	x

Найбільшу питому вагу в структурі операційних витрат ТОВ «Савинці» займають інші операційні витрати. На них у 2020 р. припадає 69,29 %, що на 6,02 % більше за 2018 р. та на 4,05 % нижче 2019 р. Частка амортизації у структурі операційних витрат займає не значну частку та коливається у межах 1-2,5 % й загального впливу на загальні розміри витрат не здійснює. Щорічно зростає частка витрат на оплату праці, які у 2020 р. складають 5,94 %, що на 1,59 % та 2,01 % більше за 2018-2019 рр. відповідно.

Також суттєву частку у загальних операційних витратах займають матеріальні витрати. У 2020 р. вони склали 21,23 %, що на 8,77 % менше за 2018 р., але на 1,28 % більше від 2019 р. Деяке зниження матеріальних витрат у питомій вазі порівняно з 2018 р. обумовлене значним зростанням інших операційних витрат. У абсолютних значеннях зниження матеріальних витрат не відбувається.

Вважаємо, що ТОВ «Савинці» слід шукати резерви зниження витрат саме у складі матеріальних витрат. Оскільки на персоналі економити не можна, так як вони виступають головним активом товариства, до того ж щорічно зростає розмір заробітної плати. У свою чергу до складу матеріальних витрат входять ті ресурси, які безпосередньо ТОВ «Савинці» споживає у процесі вирощування

продукції рослинництва та відгодівлі тварин. З огляду на зазначене на рис. 2.3 відобразимо структуру матеріальних витрат ТОВ «Савинці» у 2020 р.

Рисунок 2.2 – Структура матеріальних витрат ТОВ «Савинці» у 2020 р., %

З аналізу структури матеріальних витрат можемо зробити висновок, що найбільшу питому вагу займають витрати ТОВ «Савинці» на: насіння та посадковий матеріал, мінеральні добрива та пальне і мастильні матеріали. Зокрема, витрати на насіння складають 18 % усіх матеріальних витрат, на мінеральні добрива припадає 15 %, а на пальне і мастильні матеріали – 27 %. Власне у питанні витрат, при аналізі діяльності ТОВ «Савинці», головною проблемою є нераціональне використання матеріальних ресурсів, а також розкрадання окремих ресурсів. Останнє є хронічною проблемою для більшості аграрних підприємства України.

Аналізуючи витрати за елементами далі у табл. 2.5 проведемо аналіз структури і динаміки витрат ТОВ «Савинці» від звичайної діяльності за 2018-2020 рр.

Таблиця 2.5 – Аналіз структури і динаміки витрат ТОВ «Савинці» від звичайної діяльності за 2018-2020 рр., %

Види витрат	2018 р.		2019 р.		2020 р.		Відхилення 2019 р. від 2018 р.		Відхилення 2020 р. від 2019 р.	
Собівартість реалізованої продукції	65871	38,01	74718	27,60	88331	35,77	8847	-10,41	13613	8,17
Адміністративні витрати	16490	9,52	28306	10,46	9801	3,97	11816	0,94	-18505	-6,49
Витрати на збут	6916	3,99	8317	3,07	7714	3,12	1401	-0,92	-603	0,05
Інші операційні витрати	83437	48,15	159389	58,87	140981	57,09	75952	10,72	-18408	-1,78
Фінансові витрати	547	0,32	-	-	110	0,04	-547	-0,32	110	0,04
Інші витрати	16	0,01	-	-	-	-	-16	-0,01	0	0
Податок на прибуток	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Разом витрати від звичайної діяльності	173277	100	270730	100	246937	100	97453	0	-23793	0

Аналізуючи вищенаведені дані зазначимо, що загальні витрати від звичайної діяльності мають різну динаміку. Оскільки у 2019 р. вони зросли на 97453 тис. грн. і таким чином склали 270730 тис. грн., а у 2020 р. зменшилися на 23793 тис. грн. і відповідно склали 246937 тис. грн. У структурі витрат від звичайної діяльності ТОВ «Савинці» найбільшу питому вагу займають інші операційні витрати та собівартість реалізованої продукції. В сукупності на ці дві статті витрат досліджуваного товариства припадає більше 90 % усіх витрат.

Собівартість реалізованої продукції демонструє негативну динаміку щодо зростання. У 2018 р. її розміри склали 65871 тис. грн., у 2019 р. зросли на 8847 тис. грн., а у 2020 р. збільшення склало ще 13613 тис. грн. порівняно з попереднім роком. При тому, що зростання собівартості реалізації відбувається на фоні загального зниження доходів від реалізації. Така ситуація є неприйнятною та вимагає суттєвих змін. Оскільки високі витрати досліджуваного товариства «з’їдають» усі його доходи.

Що стосується інших операційних витрат, то простежується позитивна тенденція щодо їх скорочення у 2020 р. Так, у 2019 р. розміри інших

операційних витрат складала 159389 тис. грн., але уже в 2020 р. в результаті вжиття заходів направлених на мінімізацію витрат їм вдалося скоротити на 18408 тис. грн. Подальшим завданням керівництва ТОВ «Савинці» повинна стати зниження собівартості реалізованої продукції. Цього можливо досягнути завдяки більш економному використанню ресурсів, суворому контролю за їх використанням, усуненню непродуктивних витрат, а також впровадження ресурсозберігаючих технологій. Зниження собівартості реалізованої продукції на даний момент повинно стати прерогативою номер один для вищого менеджменту ТОВ «Савинці».

Далі при аналізі витрат ТОВ «Савинці» скористаємося комплексом показників розглянутих у першому розділі даної роботи. У табл. 2.6 наведемо їх аналіз.

Таблиця 2.6 – Аналіз витрат ТОВ «Савинці» за 2018-2020 рр., %

Показник	2018 р.	2019 р.	2020 р.	Відхилення 2020 р. від:	
				2018 р.	2019 р.
Коефіцієнт питомої собівартості реалізованої продукції	0,51	0,54	0,81	0,3	0,27
Коефіцієнт питомих адміністративних витрат	0,12	0,20	0,09	-0,03	-0,11
Коефіцієнт питомих витрат на збут	0,05	0,06	0,07	0,02	0,01
Рентабельність основної діяльності	0,94	0,87	0,24	-0,7	-0,63
Чиста рентабельність	0,39	0,11	0,03	-0,36	-0,08

Аналізуючи витрати ТОВ «Савинці» перш за все слід звернути увагу на зростання коефіцієнта питомої ваги собівартості реалізованої продукції, яка у 2020 р. склала 0,81, що на 0,3 та 0,27 більше від 2018-2019 рр. Тобто у 2020 р. собівартість реалізованої продукції складала 81 % від розміру чистого доходу від реалізованої продукції. Це свідчить про те, що у 2020 р. значно зросла собівартість реалізації. На це керівництву ТОВ «Савинці» слід звернути увагу

та вжити заходів спрямованих на зниження питомої ваги собівартості реалізованої продукції.

Слід зазначити, що коефіцієнти питомих адміністративних витрат та витрат на збут мають доволі низькі значення та значного впливу на ТОВ «Савинці» не здійснювали. Окрім того, розміри адміністративних витрат та витрат на збут протягом 2018-2020 рр. знижувалися. У зв'язку з загальним зниженням доходів керівництво товариства прийняло рішення щодо скорочення адміністративних та збутових витрат. Зростала лише собівартість реалізованої продукції, яка негативно впливала на прибутковість товариства.

Таким чином, проведений аналіз показав, що ТОВ «Савинці» має доволі великі накладні витрати, які «з'їдають» левову частку всіх доходів. Як наслідок досліджуване товариство щорічно знижує розміри прибутків, які прямо залежать від розміри витрат. Постійне підвищення вартості паливно-мастильних матеріалів, насіння та посадкового матеріалу, мінеральних добрив, запчастин до сільськогосподарської техніки одночасно з нераціональним використанням ресурсів й їх частковим розкраданням призводять до наднормових витрат. Найбільші резерви криються у зниженні собівартості реалізованої продукції, яка у 2020 р. досягає 80 % питомої ваги чистого доходу від реалізації продукції, через зменшення матеріальних витрат. У подальшому для ТОВ «Савинці» слід вжити заходів спрямованих на більш раціональне використання матеріальних витрат, що позитивно відобразиться на його фінансових результатах.

З урахуванням зазначеного далі у роботі доцільно запропонувати шляхи зниження витрат ТОВ «Савинці».

РОЗДІЛ 3 РЕЗЕРВИ ЗНИЖЕННЯ ВИТРАТ ТОВ «САВИНЦІ»

3.1 Напрями зниження витрат ТОВ «Савинці»

За результатами проведеного аналізу в попередньому розділі встановлено, що прибутки ТОВ «Савинці» щорічно зменшуються. Головна причина цьому є зростання витрат при одночасному зменшенню обсягів реалізації продукції. Звідси випливає, що головні резерви підвищення прибутковості досліджуваного товариства криються у зниженні витрат, які «з'їдають» велика частину доходів. Якщо звернутися до аналізу структури витрат ТОВ «Савинці», проведеного у п.п. 2.2, то можна помітити, що головна частка витрат припадає на матеріальні витрати. До матеріальних витрат ТОВ «Савинці» відносяться витрати на: паливно-мастильні матеріали, насіння, мінеральні добрива, агрохімікати, органічні добрива, різні комплектуючі до сільськогосподарської техніки тощо.

Відповідно до зростання матеріальних витрат на ТОВ «Савинці» призвели такі причини:

- загальне підвищення вартості паливно-мастильних матеріалів;
- нераціональне використання насіння, мінеральних та органічних добрив та інших матеріальних ресурси.
- слабкий контроль за використанням ресурсів товариства, що призводить до їх масового розкрадання.

Тому з метою зменшення матеріальних витрат ТОВ «Савинці» слід усунути виявлені причини. Адже, без цього неможливим буде забезпечити зниження споживання матеріальних витрат. На окремі причини, як от загальне підвищення вартості паливно-мастильних матеріалів ТОВ «Савинці» не може вплинути. Але завдяки використанню ресурсозберігаючих технологій, дотримання принципів ощадного виробництва ТОВ «Савинці» має можливість зменшити рівень їх споживання, забезпечити більш раціональне їх

використання. Першочергово на рис. 3.1 наведемо основні напрями зниження матеріальних витрат ТОВ «Савинці».

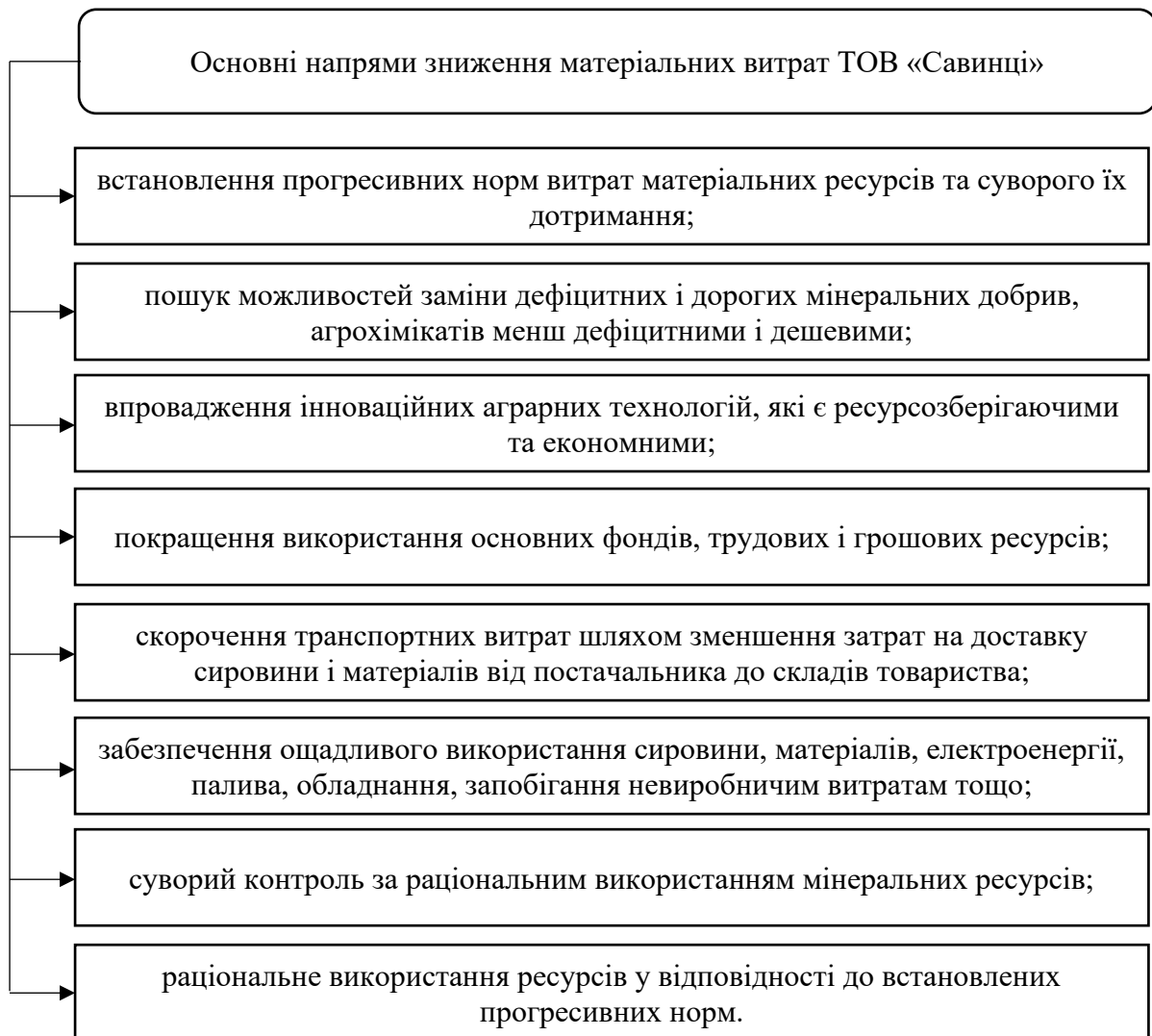

Рисунок 3.1 – Основні напрями зниження матеріальних витрат ТОВ «Савинці»

[23]

Вважаємо, що слідування наступним напрямом ТОВ «Савинці» зможе значно знизити рівень матеріальних витрат, що позитивно відобразиться на його кінцевих фінансових результатах. Якщо звернутися до вивчення передового досвіду аграрних компаній можна спостерігати, що останнім трендом є активне здійснення інноваційної діяльності, що передбачає впровадження різноманітних сучасних аграрних технологій, які є

ресурсозберігаючими та забезпечують більш раціональний та економний розподіл ресурсів товариства [25].

Аналіз ринку інноваційних агротехнологій дозволив виділити систему «розумного землеробства», яка базується на поєднанні інформаційних технологій з аграрними технологіями.

Зазначимо, що «розумне землеробство» – це цільове управління сільськогосподарськими угіддями за допомогою інформаційних технологій. Технології в основному використовуються для збору даних та інформації, які в використовуються, щоб вищий менеджмент мав можливість приймати ефективні рішення по оптимізації виробництва, а також для здійснення коригування, необхідної для досягнення своєї мети.

Суть «розумного землеробства» полягає у тому, що кожне сільськогосподарське поле унікальним та відповідно вимагає індивідуального підходу за його доглядом. Адже, існують поля, ділянки посіву яких вимагають підживлення, поливу, більшого захисту від шкідників тощо. Система «розумного землеробства» й потрібна для того, щоб визначати такі проблемні ділянки та здійснювати на них відповідні операції [24]. Відповідно такий підхід допомагає не лише підвищити врожайність сільськогосподарських культур за рахунок більш кращого догляду за ними, але й допомагає забезпечити раціональний розподіл матеріальних ресурсів. Так, завдяки «розумному землеробству» буде здійснюватися точкове підживлення ділянок поля, полив та інші операції. Тобто ТОВ «Савинці» буде витратити матеріальні ресурси лише на ті ділянки поля, які реально потребують цього. «Розумне землеробство» унеможливить надмірне витрачання матеріальних ресурсів, що є зараз для ТОВ «Савинці» головною проблемою, та забезпечить їх раціональне використання.

Іншою важливою перевагою «розумного землеробства» є використання GPS-навігації, що дозволяє контролювати за роботою аграрної техніки, а також унеможливить розкрадання паливно-мастильних матеріалів серед працівників чи місцевих мешканців. Оскільки вище керівництво за допомогою GPS-навігації та спеціальних датчиків слідкуватиме за рухом сільськогосподарської

техніки та витратами палива. Також ця система підказуватиме водіям щодо найкоротшого шляху, що дозволить зекономити як час, так і паливно-мастильні матеріали.

Маючи інформацію щодо агрономічного потенціалу ґрунтів, аграрій зможе зрозуміти, яку кількість добрив потрібно вносити. Показники вологості, температурного режиму, сонячної активності і прогноз погоди з польової метеостанції – дозволять обрати оптимальний термін для внесення добрив. Головне завдання ТОВ «Савинці» оптимізувати всі процеси агровиробництва, а також налагодити збір даних та їх аналіз. Це дозволить заробляти більше, оптимізувавши витрати. Узагальнимо головні переваги системи «розумного землеробства» для ТОВ «Савинці» на рис. 3.2.

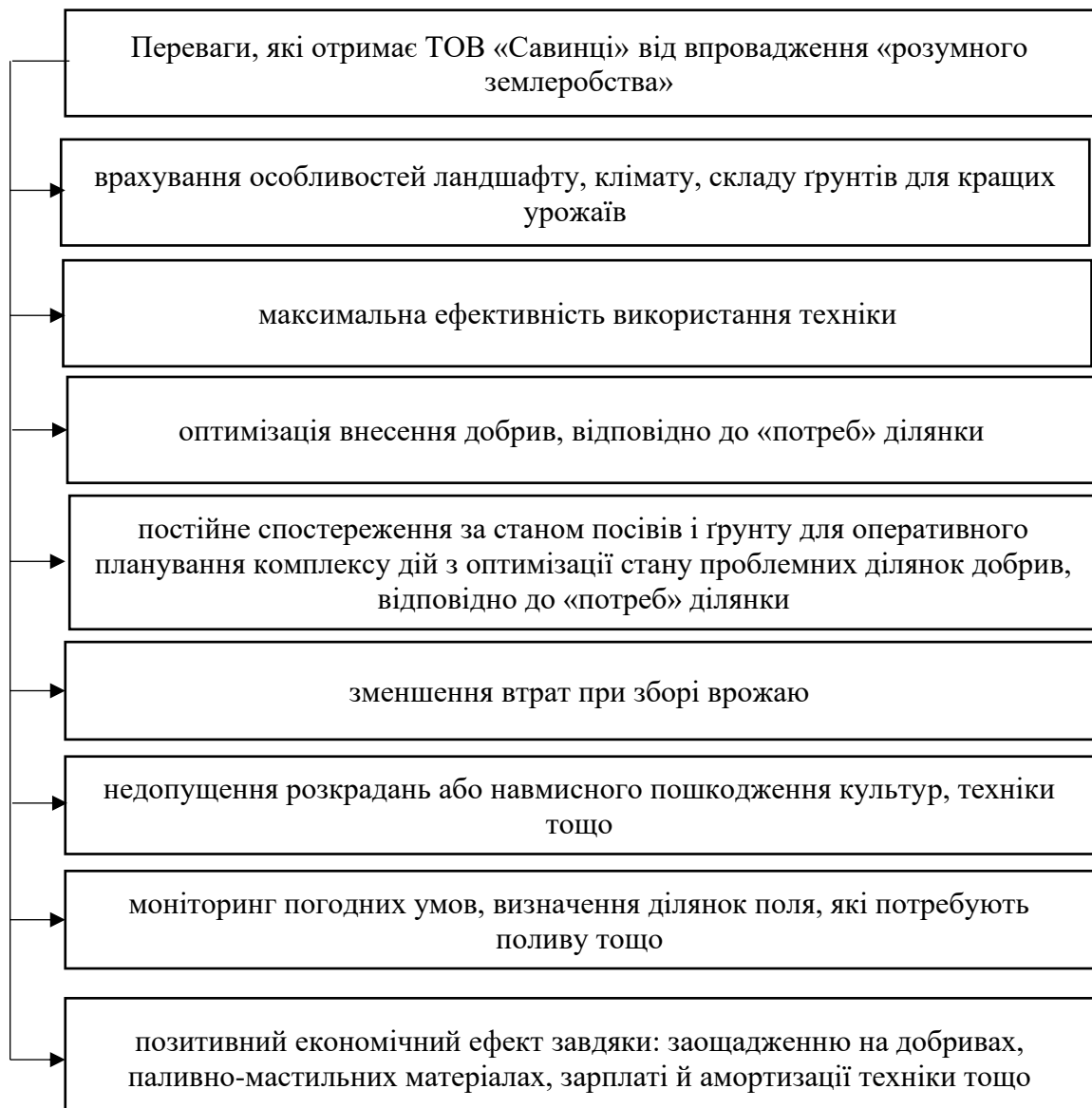

Рисунок 3.2 – Переваги, які отримає ТОВ «Савинці» від впровадження «розумного землеробства» [23-25]

З наведеного переліку переваг «розумного землеробства» можемо констатувати, що при вдалому його впровадженні воно забезпечить вирішення усіх головних проблем ТОВ «Савинці» та забезпечить зростання прибутків за рахунок меншого споживання матеріальних ресурсів. Окремі механізми роботи «розумного землеробства наведемо у додатку Г.

Слід додати, що аналіз передового досвіду використання системи «розумного землеробства» показує, що воно в середньому забезпечує ефекти наведені на рис. 3.3.

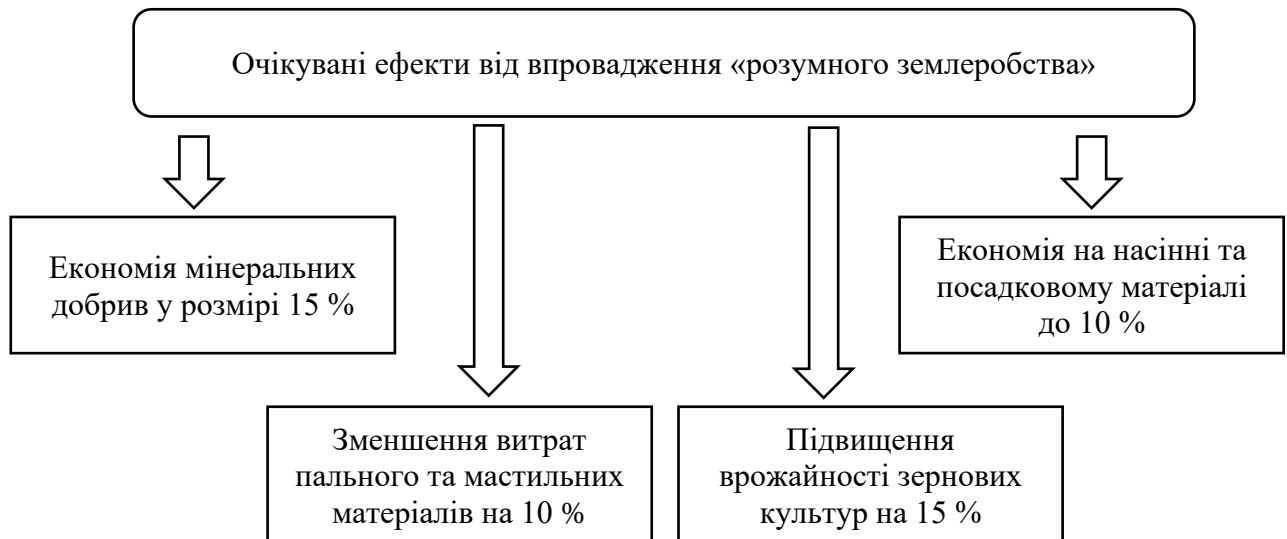

Рисунок 3.3 – Очікувані ефекти від впровадження «розумного землеробства» [24]

У кінцевому рахунку завдяки раціональному використанню матеріальних ресурсів система «розумного землеробства» забезпечить підвищення ефективності та прибутковості функціонування ТОВ «Савинці». З урахуванням зазначеного можемо переконливо стверджувати, що досліджуваному товариству вкрай важливо здійснювати інноваційну діяльність та впроваджувати останні досягнення науки та техніки у сфері сільського господарства.

Таким чином, з метою зниження споживання матеріальних витрат, які займають найбільшу частку у виробничих витратах ТОВ «Савинці» нами запропоновано активне впровадження останніх досягнень науки та техніки у сфері сільського господарства. Зокрема, основною рекомендацією є впровадження системи «розумного землеробства», яка дозволить раціонально використовувати матеріальні ресурси ТОВ «Савинці». Зокрема, вивчаючи досвід передових аграрних компаній нами встановлено, що використання «розумного землеробства» може забезпечити ТОВ «Савинці»: економію мінеральних добрив у розмірі 15 % та насіння і посадкового матеріалу до 10 %, зменшення витрат пального та мастильних матеріалів на 25 %, а також підвищення врожайності зернових культур на 15 %. Усе це в сукупності забезпечить ТОВ «Савинці» підвищення своєї прибутковості. З системою «розумного землеробства» досліджуване товариство вирішить проблему надмірного використання окремих матеріальних ресурсів, розкрадання паливно-мастильних матеріалів та неефективного використання окремих ресурсів. Далі у роботі доцільно провести економічну оцінку запропонованих заходів.

3.2 Економічна оцінка запропонованих заходів

Основною ідеєю є впровадження у діяльність ТОВ «Савинці» системи «розумного землеробства», що дозволить товариству зменшити надмірні витрати та забезпечити на цій основі підвищення своєї прибутковості. Водночас слід враховувати, що впровадження даної системи передбачає залучення значних інвестиційних ресурсів. Тому слід дати економічну оцінку доцільності його впровадження. Для цього варто визначити орієнтовані витрати на впровадження цієї системи, а також економічні вигоди, які потенційно отримає ТОВ «Савинці» у результаті її використання.

Спочатку визначимо очікувані розміри витрат на впровадження системи «розумного землеробства» у діяльність досліджуваного товариства. Щоб

визначити витрати слід розглянути основні її складові, які необхідно придбати. Так, впровадження системи «розумного землеробства» вимагає: наявності сучасної сільськогосподарської техніки, спеціалізовані програмне забезпечення, GPS-приймачі, спеціальні датчики, квадрокоптери, портативну метеостанцію та систему паралельного водіння. З усього цього ТОВ «Савинці» у наявності має лише сучасну сільськогосподарську техніку. Основні складові системи «розумного землеробства» наведено на рис. 3.4.

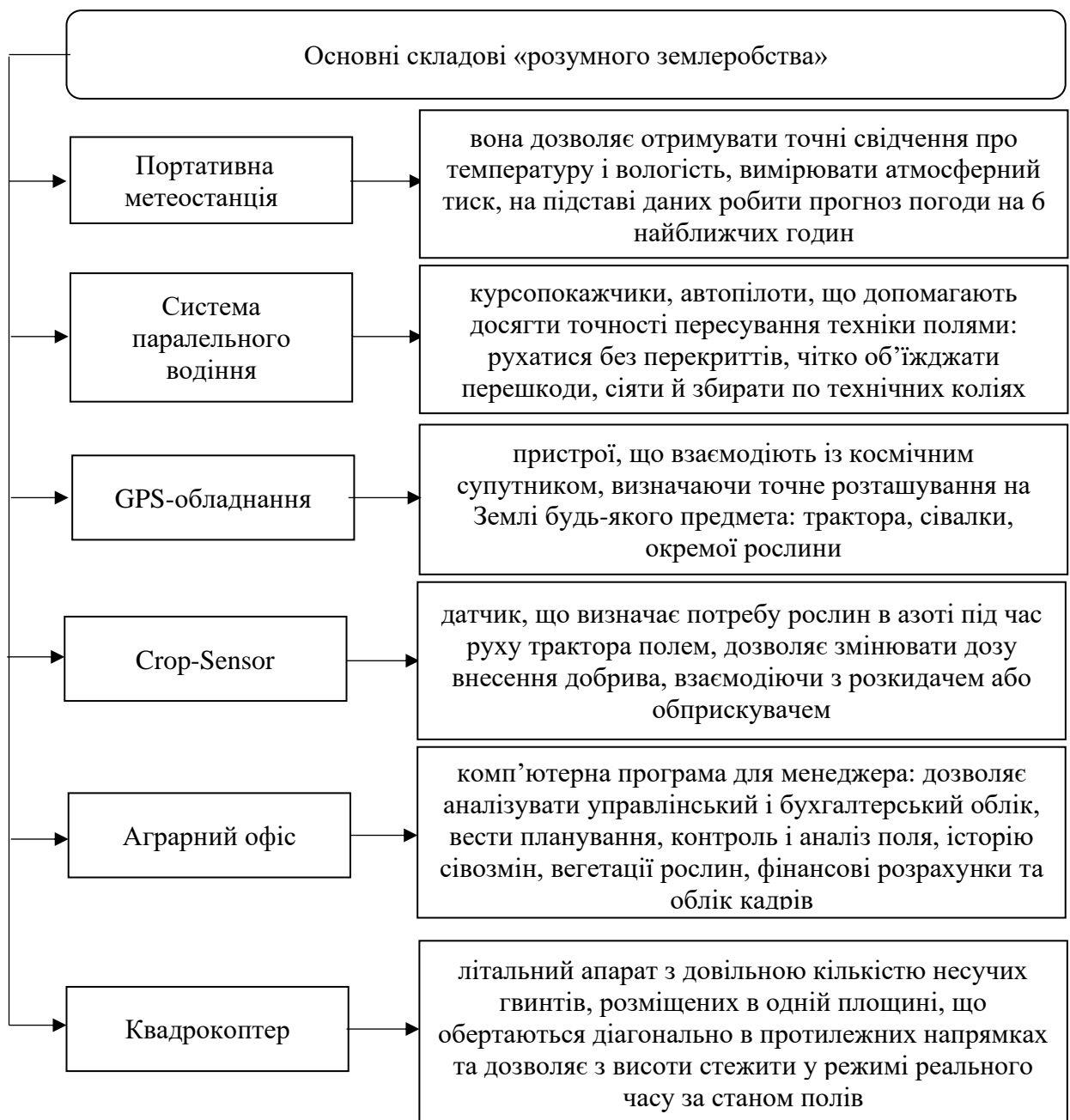

Рисунок 3.4 – Основні складові системи «розумного землеробства» [25]

Визначивши основні складові системи «розумного землеробства» у табл. 3.1 складемо плановий бюджет на їх купівлю. При цьому враховуємо, що більшість з цих витрат є одноразовими, тобто товариство один раз їх придбає і надалі буде лише витратити незначні кошти на їх технічне оснащення.

Таблиця 3.1 – Витрати на впровадження «точного землеробства» на ТОВ «Савинці» [складено на основі 23]

Назва	Ціна, тис. грн.	Кількість	Витрати, тис. грн.
Система паралельного водіння Trimble EZ-Guide 250	30	15	450
Портативна метеостанція	150	1	150
GPS-обладнання	7	15	105
Бортові комп'ютери	15	15	225
Стор-Sensor	10	15	150
Квадрокоптер	25	4	100
Програмне забезпечення «Аграрний офіс»	300	1	300
Разом	-	-	1480

Отже, орієнтовні витрати на впровадження системи «розумного землеробства» складуть 1480 тис. грн. Цих коштів вистачить повністю, щоб запустити повномасштабну роботу даної системи.

На основі вивчення передового досвіду використання «розумного землеробства» у табл. 3.2 визначимо економію витрат у результаті дії її на ТОВ «Савинці».

Таблиця 3.2 – Прогноз витрат після впровадження «розумного землеробства» на ТОВ «Савинці»

Витрати	Витрати до впровадження, тис. грн.	Відсоток збільшення (зменшення), %	Заплановані витрати після впровадження, тис. грн.
Витрати на оплату праці	19133	+2	19515,66
Відрахування на соціальні заходи	3976	+2	4055,52
Матеріальні витрати у тому числі:	68433		64027,7
насіння та посадковий матеріал	12064,2	-10	10857,8
мінеральні добрива	10455,5	-15	8887,2
електроенергія	949,2	-	949,2
запасні частини	5964,2	-	5964,2
паливо й енергія	2176,3		2176,3

оплата послуг і робіт, що виконані сторонніми організаціями	18653	+1	18839,5
пальне і мастильні матеріали	18170,6	-10	16353,5
Амортизація	7454	+5	7826,7
Інші операційні витрати	223330	-	223330
Витрати на впровадження системи «точного землеробства»	-	-	1480
Разом	322326	-	320235,6

З наведених даних бачимо, що за орієнтовними підрахунками, які базувалися на детальному вивченню передового досвіду інших аграрних компаній України завдяки «розумному землеробству» ТОВ «Савинці» зможе знизити витрати по таким статтям, як: насіння та посадковий матеріал, мінеральні добрива та пальне і мастильні матеріали. При цьому зрости амортизація, оплата послуг і робіт, що виконані сторонніми організаціями. На рис. 3.5 графічно відобразимо порівняння витрат ТОВ «Савинці» до впровадження «розумного землеробства» та після впровадження.

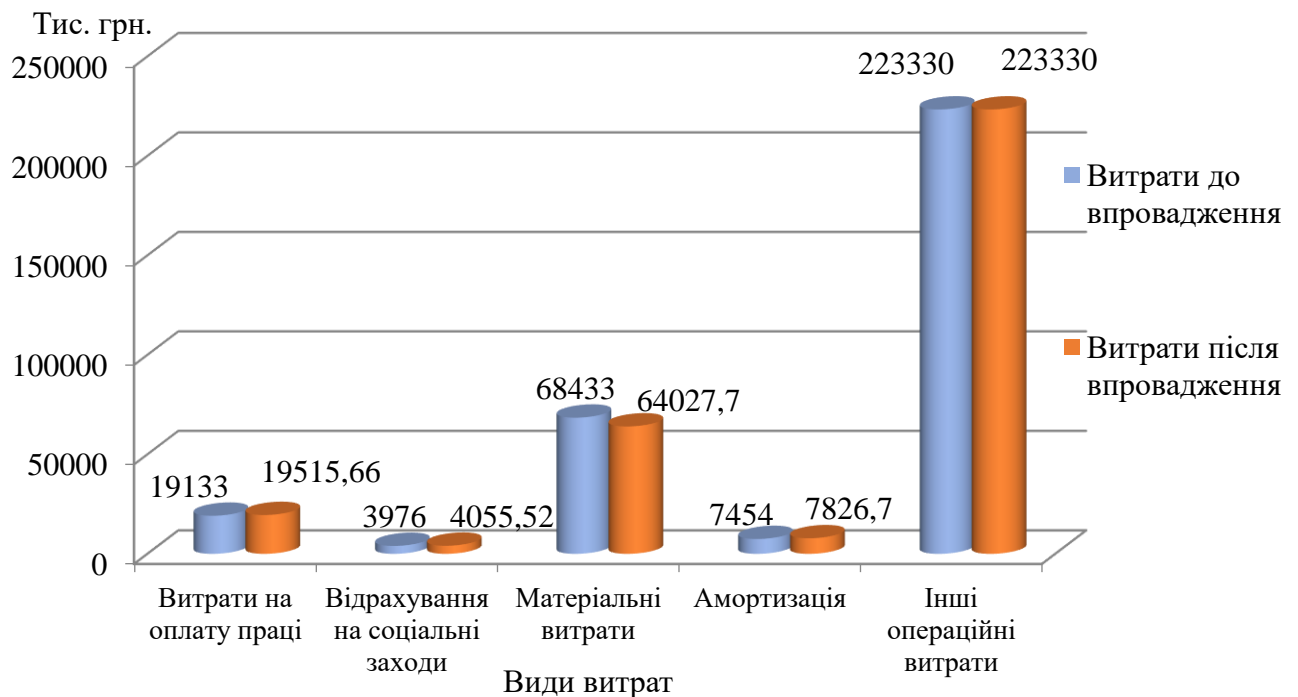

Рисунок 3.5 – Порівняння витрат ТОВ «Савинці» до впровадження «розумного землеробства» та після впровадження.

Далі визначимо економічний ефект від впровадження системи «розумного землеробства» за такою формулою:

$$EE = \Sigma B_1 - \Sigma B_2, \quad (3.1)$$

де ΣB_1 – витрати підприємства до впровадження системи «розумного землеробства», тис. грн.;

ΣB_2 – плановані витрати після впровадження системи «розумного землеробства», тис. грн.

Відповідно до зазначеної формули розраховуємо розмір зменшення витрат ТОВ «Савинці»:

$$EE = 322326 - 320235,6 = 2090,4 \text{ тис. грн.}$$

Отже, загальна економія витрат після впровадження рекомендованої системи «точного землеробства» на ТОВ «Савинці» складе 2090,4 тис. грн. Тобто інвестовані кошти окупляться уже у перший рік.

Таким чином, проведена економічна оцінка запропонованих заходів показала, що загальні витрати на впровадження «розумного землеробства» у діяльність ТОВ «Савинці» складуть 1480 тис. грн. Сюди входять усі витрати направлені на купівлю усього необхідного обладнання та програмного забезпечення. Завдяки раціональному використанню матеріальних витрат та недопущення розкрадання матеріально-мастильних матеріалів загальний економічний ефект складе 2090,4 тис. грн. Цей економічний ефект ТОВ «Савинці» отримає завдяки зменшенню витрат. З огляду на результати проведених розрахунків можемо констатувати, що для зменшення витрат ТОВ «Савинці» економічно доцільним є впровадження системи «розумного землеробства».

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження можемо сформулювати наступні висновки.

1. Досліджено економічну сутність, зміст та класифікацію витрат підприємницької діяльності. З'ясовано, що витрати є головним елементом підприємницької діяльності. Вони супроводжують підприємницьку діяльність на усіх етапах його життєвого циклу. Під витратами розуміється вартість спожитих суб'єктом господарювання ресурсів у грошовому виразі для забезпечення ведення безперервної підприємницької діяльності (виробництва продукції, надання послуг тощо). Існує велика їх класифікація, оскільки під час підприємницької діяльності суб'єкт господарювання несе різні витрати. Традиційно у фінансових звітах виділяють такі види витрат від підприємницької діяльності: матеріальні витрати, витрати на оплату праці, відрахування на соціальні заходи, амортизація, витрати на збут, адміністративні витрати, а також інші витрати. Витрати мають безпосередній вплив на кінцеві результати підприємницької діяльності.

2. Розглянуто методичні підходи аналізу та оцінки витрат підприємницької діяльності. Встановлено, що сьогодні у економічній літературі різняться підходи щодо оцінки та аналізу витрат підприємницької діяльності. При проведенні такого аналізу слід використовувати горизонтальний та вертикальний аналіз витрат, а також різні коефіцієнти (показники), що дозволяють оцінити витрати. Аналітики самостійно в залежності від поставленої мети та завдань обирають показники, які будуть розраховані для такого аналізу. Інформаційною базою для цього служить фінансова та статистична звітність суб'єкта господарювання за 3-5 років. Аналіз та оцінку витрат підприємницької діяльності слід проводити у динаміці в порівняння показників звітного року з попередніми.

3. Дано загальну фінансово-економічну характеристику ТОВ «Савинці», яке є одним з передових сільськогосподарських підприємств України та

знаходиться на Полтавщині. Основою його діяльності є вирощування продукції рослинництва: кукурудзи, пшениці, соняшнику та сої. З продукції тваринництва на ТОВ «Савинці» присутні свині, а також ВРХ. Проведений аналіз показав, що протягом 2018-2020 рр. його фінансові результати невпинно знижуються. Зокрема, розмір чистого прибутку знизився за аналізований період з 85666 тис. грн. до 10582 тис. грн. Взагалі звітний рік був найменш успішний для досліджуваного товариства. Співпало загальне зниження доходів товариства від реалізації продукції з одночасним зростанням її собівартості. Так, у 2020 р. на 21,45 % зменшилися доходи порівняно з 2019 р. та на 18,22 % зросла витрати. З цієї позиції вважаємо, що подальше підвищення прибутковості ТОВ «Савинці» прямо пов'язане з зниженням витрат.

4. Проведено комплексний аналіз та оцінка витрат ТОВ «Савинці», який показав, що ТОВ «Савинці» має доволі великі накладні витрати, які «з'їдають» левову частку всіх доходів. Як наслідок досліджуване товариство щорічно знижує розміри прибутків, які прямо залежать від розміри витрат. Постійне підвищення вартості паливно-мастильних матеріалів, насіння та посадкового матеріалу, мінеральних добрив, запчастин до сільськогосподарської техніки одночасно з нераціональним використанням ресурсів й їх частковим розкраданням призводять до наднормових витрат. Найбільші резерви криються у зниженні собівартості реалізованої продукції, яка у 2020 р. досягає 80 % питомої ваги чистого доходу від реалізації продукції, через зменшення матеріальних витрат. У подальшому для ТОВ «Савинці» слід вжити заходів спрямованих на більш раціональне використання матеріальних витрат, що позитивно відобразиться на його фінансових результатах.

5. Запропоновано напрями зниження витрат ТОВ «Савинці». З метою зниження споживання матеріальних витрат, які займають найбільшу частку у виробничих витратах ТОВ «Савинці» нами запропоновано активне впровадження останніх досягнень науки та техніки у сфері сільського господарства. Зокрема, основною рекомендацією є впровадження системи «розумного землеробства», яка дозволить раціонально використовувати

матеріальні ресурси ТОВ «Савинці». Зокрема, вивчаючи досвід передових аграрних компаній нами встановлено, що використання «розумного землеробства» може забезпечити ТОВ «Савинці»: економію мінеральних добрив у розмірі 15 % та насіння і посадкового матеріалу до 10 %, зменшення витрат пального та мастильних матеріалів на 25 %, а також підвищення врожайності зернових культур на 15 %. Усе це в сукупності забезпечить ТОВ «Савинці» підвищення своєї прибутковості. З системою «розумного землеробства» досліджуване товариство вирішить проблему надмірного використання окремих матеріальних ресурсів, розкрадання паливно-мастильних матеріалів та неефективного використання окремих ресурсів.

6. Розраховано економічну оцінку запропонованих заходів. Проведена економічна оцінка запропонованих заходів показала, що загальні витрати на впровадження «розумного землеробства» у діяльність ТОВ «Савинці» складуть 1480 тис. грн. Сюди входять усі витрати направлені на купівлю усього необхідного обладнання та програмного забезпечення. Завдяки раціональному використанню матеріальних витрат та недопущення розкрадання матеріально-мастильних матеріалів загальний економічний ефект складе 2090,4 тис. грн. Цей економічний ефект ТОВ «Савинці» отримає завдяки зменшенню витрат. З огляду на результати проведених розрахунків можемо констатувати, що для зменшення витрат ТОВ «Савинці» економічно доцільним є впровадження системи «розумного землеробства».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. (з останніми змінами та доповненнями від 09.04.2015р.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/Laws/show/2755-17> (дата звернення: 11.05.2021)
2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати». URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00> (дата звернення: 16.05.2021)
3. Аль-Газу А. Формування «центрів відповідальності» в управлінні витратами. *Економічний простір*. 2018. № 132. С. 129-140.
4. Бенькович А.С., Ломтева І.М., Сначов М.П. Оптимізація витрат діяльності на підприємстві. *Збірник наукових праць Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна. Проблеми економіки транспорту*. 2017. Вип. 13. С. 7-11.
5. Борисюк І.О., Семеняка Я.В. Формування системи управління витратами підприємства. *Modern Economics*. 2017. №6. С.15-23.
6. Вареник В.М., Іщенко С.В. Розробка системи контролю та аналізу операційних витрат на підприємстві. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. № 20. С. 935-940.
7. Варченко О.М., Свиноус І.В., Микитюк Д.М. Організаційно-економічна сутність управління витратами сільськогосподарських підприємств. *Продовольчі ресурси*. 2020. №14. С.220-229.
8. Довжик О.О., Гаркуша С.А. Управління витратами як чинник підвищення прибутковості і рентабельності сільськогосподарських підприємств. *Економічний аналіз*. 2016. Том 23. № 2. С. 37-44.
9. Дубиніна С. М. Стратегія управління витратами виробництва за рахунок оптимізації продуктивності праці промислового підприємств. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Економічні науки*. 2020. Вип. 38. С. 32-36.

10. Жук О.І. Управління витратами як складова управління підприємством. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2016. Вип. 12(1). С. 82-86.
11. Іванова О.А., Пеліхов Є.Ф., Сумець О.М. Економіка сучасного підприємства: навч. посіб. Харків: Вид-во НУА, 2017. 312 с.
12. Кондрич В. І. Витрати виробництва: поняття та обліково-економічна сутність. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Сер.: Економічні науки*. 2013. № 1. С. 102-107.
13. Копішинська О.П., Маренич М.М., Уткін Ю.В. Ефективність упровадження систем точного землеробства в аграрних підприємствах. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки*. 2019. Вип. 34. С. 157-163.
14. Кудлак В.Я., Мессарош А.В. Сутність та структура витрат підприємства. *Актуальні задачі сучасних технологій*. 2017. С. 189-190.
15. Латишева О.В., Підгора Є.О. Витрати підприємств: суть, сучасні підходи до їх оцінки та управління. *Вісник економічної науки України*. 2018. № 2 (35). С. 113-120.
16. Мельник Л. Л. Факторний аналіз прибутковості сільськогосподарських підприємств. *Агросвіт*. 2016. № 9. С. 7-15.
17. Мокієнко, Т. В. Формування стратегії управління витратами в сільськогосподарських підприємствах: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04. Полтава, 2011. 20 с.
18. Настич В. Г. Зниження собівартості продукції як чинник підвищення стабільності підприємства. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2014. № 2. С. 87-91.
19. Николук О.М. Управління витратами як механізм забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. *Бізнес-Інформ*. 2016. № 4. С. 150-156.
20. Опендатабот ТОВ «Савинці». URL: <https://opendatabot.ua/c/32468789> (дата звернення: 03.05.2021)

21. Оченаш В. А. Оцінка ефективності витрат на виробництво окремих видів продукції на сільськогосподарських підприємствах України. *Ефективна економіка*. 2013. № 11. С. 65-78.
22. Піскунова Н. В. Аналіз витрат виробництва як важлива ланка ефективного управління промислового підприємства. *Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет*. 2013. Том 13. С. 357- 364.
23. Розумне землеробство. URL: <https://buduysvoe.com/publications/rozumne-zemlerobstvo> (дата звернення: 13.05.2021)
24. Розумне землеробство. Як українські аграрії використовують високі технології. URL: https://texty.org.ua/articles/79146/Rozumne_zemlerobstvo_Jak_ukrajinski_agrariji_vykorystovujut_vysoki-79146/ (дата звернення: 13.05.2021)
25. Розумне сільське господарство. URL: <https://iotukraine.com/projects-ua/smart-agriculture-rozumne-silske-gospodarstvo/> (дата звернення: 13.05.2021)
26. Свистун Л.А. Удосконалення системи управління витратами підприємства в умовах нестабільної економіки. *Економіка і регіон*. 2017. № 4 (65). Полтава: ПолтНТУ. С.70-74.
27. Семчук І.В., Мазур В.Г. Шляхи підвищення ефективності управління витратами на підприємстві. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. № 22. С. 544-548.
28. ТОВ «Савинці». URL: https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/company_details/32468789/ (дата звернення: 03.05.2021)
29. Третяк Н. М. Управління витратами підприємства з використанням системи «Ощадливого виробництва». *Фінансовий простір*. 2018. № 1(29). С. 137-142.
30. Труфіна Ж.С. Внутрішній контроль як один з механізмів формування управління витратами виробництва. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки*. 2013. Вип. 2. С. 327-331.

31. Федірець О. В. Управління інноваціями при впровадженні технологій точного землеробства в Україні. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. 2013. № 2 (7). Т. 3. С. 302-308.
32. Цап В.Д. Вплив інфляційно-девальваційних процесів на формування витрат виробництва сільськогосподарської продукції. *Молодий вчений*. 2017. № 1.1. С. 101-106.
33. Чичуліна К.В., Король І.В. Сучасні методи управління витратами підприємства. *Perspective directions of scientific researches: Collection of scientific articles / Scientific journal «ECONOMICS AND FINANCE»*. Agenda Publishing House, United Kingdom, 2016. P. 154-158.
34. Чичуліна К.В., Петровець О.С. Удосконалення системи управління витратами на сільськогосподарських підприємствах. *Ефективна економіка*. 2016. № 5. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua> (дата звернення: 16.05.2021)
35. Чумак Л.Ф., Литвиненко М.О. Сучасні шляхи вдосконалення системи управління витратами з метою підвищення конкурентоспроможності підприємства. *Бізнес Інформ*. 2017. № 3. С. 213-218.
36. Шубіна С.В., Іщенко К.І. Теоретико-методичні підходи до сутності витрат. *Вісник Університету банківської справи*. 2015. № 3. С. 91-96.
37. Шутько Т.І. Особливості формування витрат сільськогосподарських підприємств. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 22. С. 125-128.
38. Економіка енергетики : підручник / за ред. Л. Г. Мельника, І. М. Сотник. – Суми: Університетська книга, 2015. – 378 с. <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/45315>
39. Сотник І.М. (2016) Мотиваційні механізми дематеріалізаційних та енергоефективних змін національної економіки : монографія / за заг. ред. доктора екон. наук, проф. І. М. Сотник. – Суми : Університетська книга, 2016. – 368 <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/80197>
40. Экономика развития: учебное пособие / под ред. д.-ра экон. наук, проф. Л. Г. Мельника, канд. экон. наук А. Вик. Кубатко. Сумы :

- «Университетская книга», 2017. 352 с.
<https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/80184>
41. Melnyk L., Sommer H., Kubatko O., Rabe M., Fedyna S. (2020). The economic and social drivers of renewable energy development in OECD countries. *Problems and Perspectives in Management*, 18(4), 37-48. doi:10.21511/ppm.18(4).2020.04
<https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/82719>
42. Melnyk L.G., Kubatko O. (2017) The impact of green-innovations on environmental quality and energy resource consumption. *International economic relations and sustainable development : monograph / edited by Dr. of Economics, Prof. O. Prokopenko, Ph.D in Economics T. Kurbatova. – RudaŚląska :Drukarnia i Studio GraficzneOmnidiumю 272 p. ISBN 978-83-61429-11-1*
43. The effects of the management of natural energy resources in the European Union / V. Voronenko, B. Kovalov, D. Horobchenko, P. Hrycenko // *Journal of Environmental Management and Tourism. – Craiova: ASERS Publishing, 2017. – Vol. 8, Issue Number 7(23), P. 1410-1419. Available at: <https://journals.aserspublishing.eu/jemt/article/view/1777>*
44. Економіка підприємства : підручник / за заг. ред. д.е.н., проф. Л. Г. Мельника. - Суми : Університетська книга, 2012. - 864 с.
<https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/80106>
45. Карінцева, О. І., Харченко, М. О., Пономарьова, Г. С. Підвищення ефективності бізнес-процесів на виробничому підприємстві // *Механізм регулювання економіки. 2020. № 4. С. 58-69.*
<https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/83754>
46. Сотник І. (2018) Підприємництво, торгівля та біржова діяльність / І. Сотник, Л. Таранюк. – К.: Універсальна книга, 2018. – 572с.
<https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/80114>
47. Мельник Л. Г., Карінцева О. І. (2021) Економіка і бізнес : підручник / за ред. Л. Г. Мельника, О. І. Карінцевої. Суми : Університетська книга, 2021. 316 с. <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/83721>

48. Kubatko, O. V., Chortok, Y. V., Honcharenko, O. S., Nechyporenko, R. M., & Moskalenko, I. M. (2019). Studying Features of Vehicle Type Selection by Trade and Logistics Enterprise. Mechanism of economic regulation. – 2019. – №3. – С. 73–82. <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/76448>

49. Мельник Л. Г., Карінцева О. І., Кубатко О. В., Сотник І. М., Завдов'єва Ю. М. Цифровізація економічних систем та людський капітал: підприємство, регіон, народне господарство // Механізм регулювання економіки. 2020. № 2. С. 9-28. DOI: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/82236>

50. Мельник, Л., Ковальов, Б. (2020). Проривні технології в економіці і бізнесі (Досвід ЄС та практика України у світлі III, IV, і V промислових революцій. Сумський державний університет, с. 180. <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/79621>

51. Melnyk L. H., Derykolenko O. M., Mazin Yu. O., Matsenko O. I., Piven V. S. Modern Trends in the Development of Renewable Energy: the Experience of the EU and Leading Countries of the World // Механізм регулювання економіки. 2020. № 3. С. 117-133. <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/81810>

52. Melnyk, L., Dehtyarova, I., Kubatko, O., Karintseva, O., & Derykolenko, A. (2019). Disruptive technologies for the transition of digital economies towards sustainability. Economic Annals-XXI, 179(9-10), 22-30. doi: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/85476>

53. Melnyk, L., Matsenko, O., Dehtyarova, I. & Derykolenko, O. (2019). The formation of the digital society: social and humanitarian aspects. *Digital economy and digital society*. T. Nestorenko & M. Wierzbik-Strońska (Ed.). Katowice: Katowice School of Technology. [in Ukrainian]. URL: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/74570>